

O deaktivácii zdržanlivosti pri prejave sudcovstva s cieľom ochrany demokracie a právneho štátu

Lucia Berdisová, výskumná pracovníčka Ústavu štátu a práva Slovenskej akadémie vied a členka Súdnej rady SR

Autorka diskusného príspevku sa pozrela na jeden z aspektov slobody prejavu sudcu a to pri ohrození právneho štátu, pričom vychádzala z princípu, že sudca má byť pri vyjadrovaní sa k spoločenským témam zdržanlivý. Táto zdržanlivosť však môže a má ustúpiť v situáciách, kedy sú ohrozené základy demokracie a právneho štátu.

Ako zdroj rozvoľňovania zdržanlivosti v tejto oblasti upozornila na Londýnsku deklaráciu Európskej siete súdnych rád, 2010 v časti *Reserve and discretion*: „When democracy and fundamental freedoms are in peril, a judge's reserve may yield to the duty to speak out. Paradoxom je preklad na stránke Súdnej rady SR, ktorý tomuto výroku dáva presne opačný význam: „*Keď je demokracia a základné slobody v ohrození, môže byť sudcovská zdržanlivosť uprednostnená pred povinnosťou prehovoriť.*“.

K tejto téme je v možné nájsť vyjadrenia v odlišnom stanovisku sudcu Najvyššieho správneho súdu, doktora Fečíka vo veci sp. zn. 32D/16/2021, ktorý popisuje neštandardnú situáciu: „*Zároveň nemožno ani zatvárať oči pres eróziu právneho štátu u nás.*“ a z toho vyvodzuje vyššiu potrebu tolerancie formu a obsah poukazu na to, že „cisár je nahý“. Sudca Fečík cituje prezidenta Európskej asociácie sudcov o netypickej úlohe sudcov ako ochrancov demokracie, keď sa rozpadajú hodnoty právneho štátu. Konštatuje, že pnutie medzi zdržanlivosťou a vyjadrovaním, ktoré sa týka ochrany demokracie, treba vykladať vždy v prospech slobody prejavu. Sudca sa však ku konkrétnym ohrozeniam právneho štátu a ku spôsobu, ako tieto konkrétne ohrozenia môže sanovať disciplinárne napadnuté konanie sudcu v odlišnom stanovisku, nevyjadril.

Ďalej prednášajúca upozornila na komentár k Bangalóorským zásadám, kde je odlišne vymedzená výnimka zo zdržanlivosti sudcu: „*There are limited circumstances in which a judge may properly speak out about a matter that is politically controversial, namely, when the matter directly affects the operation of the courts, the independence of the judiciary (which may include judicial salaries and benefits), fundamental aspects of the administration of justice, or the personal integrity of the judge. However, even with respect to these matters, a judge should act with great restraint.*“ (bod 138). *Occasions may arise in a judge's life when, as a human being with a conscience, morals, feelings and values, the judge considers it to be a moral duty to speak out. For example, in the exercise of the freedom of expression, a judge might join a vigil, hold a sign, or sign a petition to express opposition to war, support for energy conservation or independence or funding for an anti-poverty agency. These are expressions of concern for the local and global community.*“ (bod 140). Dodala, že napriek existencii rozhodnutia sudcu vstúpiť do verejného priestoru prejavom, jeho prejav by mal stále vychádzať z princípu zdržanlivosti. Dôvody na deaktiváciu zdržanlivosti v rôznych stranách naznačené Bangalóorskými zásadami by mali byť vykladané reštriktívne a „moral duty to speak out“ by mala byť pociťovaná ako hlboký vnútorný tlak a potreba informovaného člena sudcovského interpretačného spoločenstva.

V domácom prostredí sa stretávame s témou aj cez nedávnu diskusiu o tzv. súdnej mape, keď jedna z diskutovaných otázok súvisela s chápaním konceptu právneho štátu a jeho ohrozenia opatreniami prijímanými vládou vo vzťahu k výkonu sudcovských činností a právomocí. Časť sudcovskej verejnosti upozorňovala na to, že súdna mapa je takým z hľadiska právnosti štátu

problematickým zásahom do súdnej moci zo strany výkonnej a zákonodarnej moci, ktorá podstatným spôsobom oslabuje ústavné princípy právneho štátu na Slovensku. Tieto svoje výhrady formulovali sudcovia verejne a komunikovali ich prostredníctvom médií. Naopak iná časť verejnosti v prijatí reformy usporiadania súdov vo forme novej „súdnej mapy“ ohrozenie princípov právneho štátu nevidela. Vyjasňovanie konceptu právneho štátu tak súvisí s limitami deaktivovania sudcovskej zdržanlivosti.

Autorka príspevku sa preto pozrela na tento zásadný rozpor v chápaní princípov právneho štátu z pohľadu Fishovho konceptu interpretačných spoločenstiev. Interpretačné spoločenstvo *„nie je ani tak skupinou jednotlivcov, ktorí zdieľajú uhol pohľadu, ale uhol pohľadu alebo spôsob organizovania skúseností, ktorý zdieľa jednotlivcov, a to v tom zmysle, že jeho vopred existujúce spôsoby rozlišovania [orig. assumed distinctions], kategórie rozumenia a podmienky relevantnosti a irelevantnosti sa stali obsahom vedomia členov spoločenstva, ktorí preto prestali byť jednotlivcami a stali sa vlastníctvom spoločenstva [orig. community property] do miery do akej sa ukotvili v projekte spoločenstva.“*

Tento koncept ako popis organizovania našej skúsenosti aj cez rolovosť (aj profesijnú) umožňuje zhodu aj neznhodu o nejakej otázke, ktorá je predmetom diskusie (tá je otázkou názoru) na pozadí jednotnosti spôsobov poznávania v konkrétnom interpretačnom spoločenstve. Sudca je tiež súčasťou nejakého sudcovského interpretačného spoločenstva, je nejako hodnotovo situovaný, má určité svoje hodnotové nastavenie, názory. Jednu realitu z dôvodu členstva v rôznych interpretačných komunitách popisujeme rôzne, napríklad sediac na tom istom súdnom pojednávaní popíše tú situáciu inak novinár, inak advokát, úplne iné veci si všimne módnny poradca a aj sudca ju bude popisovať zo svojej role sudcu. Sudca ju popíše so svojej role sudcu v rámci svojho interpretačného kontextu. Členstvo v interpretačnom spoločenstve formuje naše vnímanie reality. Autorka naznačila, že ak nie je interpretačné spoločenstvo – sudcovské alebo právnické – takpovediac (a fishovsky nepresne) dostatočne pevné, môžeme mať problém aj so základmi, na ktorých musí byť zhoda, ktorá sa nespochybňuje (lebo len na jej pozadní je možná neznhoda v diskusii) a potom máme problém s konceptualizovaním rozumnej diskusie ako takej.

Koncept interpretačných spoločenstiev následne prednášajúca použila v kontexte slobody prejavu a jej limitov. Na začiatku slobody prejavu, ako konštatuje Stanley Fish, nie je voľnosť a sloboda ako taká, ale, paradoxne, obmedzenia slobody prejavu. To, čo v interpretačnom spoločenstve vyplývajú z povahy členstva v ňom nikdy nepovieme a neurobíme, lebo nás to z pohľadu našej role a úlohy ani len nenapadne povedať a urobiť. Sme vytrénovaní a vytrénované, napríklad ako právnici, niečo ani nevidieť ako možnosť nášho správania. Sú veci, ktoré sa jednoducho nehovoria a sú veci, ktoré sa nerobia. Podľa interpretačného spoločenstva, v ktorom sme, akú rolu máme zároveň utvárame významy, na taký spôsob rozumieme textom, konaniam iných a na taký spôsob konáme. Interpretačné spoločenstvo tak z vnútra obmedzuje to, ako veci vidíme, aké významy nám napadnú, z akých verzí porozumenia textu vyberáme, teda nás v tom (aj nevedome) obmedzuje. Na počiatku je tak obmedzenie, limit, ktorý slobodu prejavu umožňuje, lebo umožňuje porozumenie ako také.

Na podklade spomenutého si autorka ďalej kládla otázky o tom, či existujú skutočne jednotné pojmy, ktoré majú všetci právnici a užšie všetci sudcovia pochopené a porozumené rovnako. Či existuje dostatočná zhoda, ktorá umožňuje rozumnú neznhodu. Tá súvisí aj s tým ako je nastavené a praktizované právnické vzdelávanie. Skutočne nám dostatočne pomáha

vytvárať jednotné porozumenie určitých pojmov ale aj rolí, ktoré môžu právnici v rámci interpretačných spoločenstiev nadobúdať? Vieme definovať to, či sudca má byť hrdinom alebo profesionálom, alebo to, ako sa má sudca rozhodovať pre niektorú z týchto rolí, či sa prelínajú alebo vylučujú? Ako veľmi majú v tom sudcovia a sudkyne jasno jednak jednotlivo, ale aj sudcovstvo ako celok a ako rozumejú svojej funkcii v kontexte spoločnosti? A ako užšie v rámci demokracie a právneho štátu? Máme skutočne iba nezhodu v rámci interpretačného spoločenstva o tom, čo je právny štát a o úlohe súdnictva v právom štáte (napríklad v kontexte diskusie o súdnej mape), alebo máme v rámci súdnictva viac interpretačných spoločenstiev s iným chápaním role sudcu a iným poňatím princípov právneho štátu na Slovensku? Dá sa rozumne tvoriť dostatočná zhoda v rámci sudcovstva o úlohe sudcu pri ochrane právneho štátu a o tom, čo je a nie je ohrozením demokracie a právneho štátu a ak áno, kde začať – zvnútra, zdola, zhora či podnetmi z vonku? A napokon, sú pri budovaní vôbec užitočné medzinárodné odporúčania, ktoré sa snažia vymedzovať limity slobody prejavu a úlohy sudcu ponad štáty?